

Η ιστορία της μαύρης σημαίας

☰ Κατηγορία: Παγκόσμια Αναρχική Ιστορία

✎ Γράφτηκε από τον/την ngnm

«Είμαστε περήφανοι που την κρατάμε, λυπούμαστε που αναγκαζόμαστε να το κάνουμε, και προσμένουμε την ημέρα που ένα τέτοιο σύμβολο δεν θα είναι πια απαραίτητο».

(Χάουαρντ Έλρικ: Ανακαλύπτοντας και πάλι την αναρχία)

Υπάρχουν πλήθος αναφορές για την χρήση της μαύρης σημαίας από τους αναρχικούς. Η γνωστότερη ίσως είναι αυτή των συντρόφων του Νέστορα Μάχνο στη διάρκεια της Επανάστασης στη Ρωσία. Οι σύντροφοί του υψώνοντας μαύρες σημαίες οδήγησαν αναρίθμητες στρατιές και κράτησαν ένα μεγάλο μέρος της Ουκρανίας χωρίς συγκεντρωτική εξουσία για δύο ολόκληρα χρόνια (βλ. Πήτερ Αρσίνωφ, «Ιστορία του Μαχνοβίτικου Κινήματος»).

Η μαύρη σημαία έφερε τα συνθήματα «Ελεύθεροι να Πεθάνουμε» και «Η Γη στους Αγρότες, τα Εργοστάσια στους Εργάτες» (βλ. Πήτερ Μάρσαλ, «Απαιτώντας το αδύνατο», σελ. 475). Στη δεκαετία του 1910, ο Εμιλιάνο Ζαπάτα, ο μεξικάνος επαναστάτης, χρησιμοποιούσε μια μαύρη σημαία με μια νεκροκεφαλή και την εικόνα της Παναγίας, που έφερε το σύνθημα «Γη και Ελευθερία» («Tierra y Libertad»). Το 1925, οι γιαπωνέζοι αναρχικοί ίδρυσαν την Ομοσπονδία Μαύρης Νεολαίας και το 1945 όταν η αναρχική ομοσπονδία ανασχηματίστηκε, ονόμασαν την εφημερίδα τους Kurohata, «Μαύρη Σημαία», (Πήτερ Μάρσαλ, σελ. 525-6). Οι φοιτητές στο Παρίσι κρατούσαν μαύρες (και κόκκινες) σημαίες στη διάρκεια της γενικευμένης εξέγερσης του 1968 καθώς και

στην αμερικάνικη Σύνοδο Φοιτητών για μια Δημοκρατική Κοινωνία την ίδια χρονιά. Περίπου την ίδια εποχή, άρχισε να εκδίδεται το βρετανικό περιοδικό «Μαύρη Σημαία», το οποίο ακόμη συνεχίζει να εκδίδεται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Σήμερα, αν πάει κανείς σε κάποια διαδήλωση θα δει συνήθως τους αναρχικούς να υψώνουν τη Μαύρη Σημαία τους.

Όμως, οι ρίζες της μαύρης σημαίας τοποθετούνται πολύ πιο παλιά στο χρόνο. Η πρώτη φορά που χρησιμοποιήθηκε μας είναι άγνωστη. Φαίνεται πως την οφείλουμε στην Λουίζ Μισέλ, γνωστή αναρχική και αγωνίστρια στη διάρκεια της Παρισινής Κομμούνας του 1871. Κατά τον αναρχικό ιστορικό Τζωρτζ Γούντκοκ, η Μισέλ ανέμισε την μαύρη σημαία στις 9 Μαρτίου του 1883, στη διάρκεια μιας διαδήλωσης ανέργων στο Παρίσι. Η πορεία 500 συντρόφων, με τη Μισέλ στην κορυφή η οποία φώναζε «Ψωμί, Δουλειά ή Θάνατος!», έκανε πλιάτσικο σε τρεις φούρνους προτού η αστυνομία κάνει συλλήψεις (Τζωρτζ Γούντκοκ, «Αναρχισμός», σελ. 251). Πάντως, οι αναρχικοί χρησιμοποιούσαν μαυροκόκκινες σημαίες από κάποια χρόνια πριν, έτσι το γεγονός ότι η Μισέλ χρησιμοποίησε το μαύρο χρώμα δεν έγινε χωρίς κάποια βάση.

Πολύ σύντομα, το μαύρο σύμβολο έκανε την εμφάνισή του και στην Αμερική. Ο Πωλ Άβριτς αναφέρει ότι στις 27 Νοεμβρίου του 1884 αναρχικοί ανέμισαν τη μαύρη σημαία σε μια διαδήλωση στο Σικάγο. Κατά τον Άβριτς, ο Αύγουστος Σπίς, ένας απ' τους γνωστούς αναρχικούς του Χευμάρκετ «σημείωσε ότι αυτή ήταν η πρώτη φορά που η μαύρη σημαία ξεδιπλώθηκε σε αμερικάνικο έδαφος» (Πωλ Άβριτς, «Η τραγωδία του Χευμάρκετ», σελ. 144-145).

Η 13η Φεβρουαρίου του 1921 ήταν η ημερομηνία που σημάδεψε το τέλος της χρήσης της μαύρης σημαίας στην Ρωσία των Σοβιετών. Εκείνη τη μέρα έγινε η κηδεία του Π. Κροπότκιν στην Μόσχα. Το πλήθος, που εκτεινόταν για χιλιόμετρα, κρατούσε μαύρες σημαίες που έφεραν το σύνθημα «Όπου υπάρχει εξουσία, δεν υπάρχει ελευθερία». (Πωλ Άβριτς, «Οι αναρχικοί στη Ρώσικη Επανάσταση», σελ. 26). Φαίνεται πως η μαύρη σημαία δεν είχε κάνει την εμφάνισή της στη Ρωσία ως την ίδρυση του κινήματος Chernoe Zhania (μαύρη σημαία) το 1905. Μόλις δύο εβδομάδες μετά την πορεία λόγω της κηδείας του Π. Κροπότκιν, ξέσπασε η εξέγερση της Κρονστάνδης και η

Ένα ακόμη γεγονός το οποίο ενισχύει την άποψη ότι κατά την περίοδο αυτή (αρχές της δεκαετίας του 1880) γεννήθηκε το αναρχικό αυτό σύμβολο, είναι η ονομασία μιας βραχύβιας γαλλικής αναρχικής έκδοσης: «Η μαύρη σημαία» («Le Drapeau Noir»). Κατά τον Ρόντρικ Κέντγουαρντ, η αναρχική αυτή εφημερίδα εκδόθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα, λίγο πριν τον Οκτώβριο του 1882, όταν έριξαν μια βόμβα σε ένα ψυχαγωγικό κέντρο. (Σημείωση: Στην ελληνική μετάφραση του Βιβλίου του Τζολ για τους Αναρχικούς αναφέρεται ως μιούζικ χωλ) («Αναρχικοί: οι άνθρωποι που συγκλόνισαν μια εποχή», σελ. 35). Ο Άβριτς, υποστηρίζοντας την άποψη αυτή, αναφέρει ότι το 1884, η μαύρη σημαία ήταν το νέο σύμβολο των αναρχικών (Πωλ Άβριτς, «Η τραγωδία του Χευμάρκετ», σελ. 144). Συμφωνώντας με τον Άβριτς, ο Μ. Μπούκτσιν γράφει ότι «κάποια χρόνια αργότερα οι αναρχικοί υιοθέτησαν τη μαύρη σημαία», αναφερόμενος στους ισπανούς αναρχικούς τον Ιούνιο του 1870 (Μάρραιη Μπούκτσιν, «οι Ισπανοί Αναρχικοί», σελ. 57). Μέχρι εκείνη την εποχή, οι αναρχικοί χρησιμοποιούσαν ευρέως την κόκκινη σημαία.

Μοιάζει ολοφάνερο, αν και όχι κατηγορηματικό, ότι αυτή είναι η περίοδος, όπου η μαύρη σημαία συνδέθηκε με την αναρχία.

Παρ' όλ' αυτά, η χρήση της κόκκινης σημαίας δεν σταμάτησε αμέσως. Έτσι, βλέπουμε πως ο Κροπότκιν γράφει στα «Λόγια ενός επαναστάτη», που εκδόθηκαν το 1885, αλλά γράφτηκαν μεταξύ 1880 και 1882, σχετικά με «αναρχικές ομάδες που ύψωναν την κόκκινη σημαία της επανάστασης». Όπως σημειώνει ο Γούντκοκ, «δεν είχαν αποδεχτεί καθολικά τη μαύρη σημαία εκείνη την περίοδο». Πολλοί, όπως ο Κροπότκιν, θεωρούσαν πως ήταν σοσιαλιστές και θεωρούσαν τη κόκκινη σημαία και δική τους («Λόγια ενός Επαναστάτη», σελ. 75, σελ. 225).

Επί πλέον, βλέπουμε πως οι αναρχικοί του Σικάγο χρησιμοποιούσαν και τις μαύρες και τις κόκκινες σημαίες καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880. Παρομοίως, βρίσκουμε τη Λουίζ Μισέλ να δηλώνει: «Πόσοι πολλοί οργισμένοι άνθρωποι, νέοι άνθρωποι, θα είναι με το μέρος μας όταν οι κόκκινες και οι μαύρες σημαίες υψωθούν γύρω απ' τα συντρίμια!»

«Η κόκκινη σημαία η οποία πάντα αντιπροσώπευε την ελευθερία προκαλεί φόβο στους δήμιους γιατί είναι τόσο πορφυρή από το αίμα μας. Η μαύρη, ποτισμένη με το αίμα όσων θέλουν να ζήσουν έχοντας μια δουλειά ή να πεθάνουν

πολεμώντας, προκαλεί φόβο σε όσους θέλουν να ζήσουν από τη δουλειά των άλλων. Αυτές οι κόκκινες και μαύρες σημαίες ανεμίζουν πάνω από τα κεφάλια μας πενθώντας για τους νεκρούς μας και πάνω από τις ελπίδες μας για την νέα αυγή που γλυκοχαράζει», (Η κόκκινη παρθένα: Μνήμες της Λουίζ Μισέλ, σελ. 193-4).

Στη κηδεία της μητέρας της Λουίζ το 1885, αλλά και της ίδιας, τον Ιανουάριο του 1905, γάλλοι αναρχικοί κρατούσαν τρεις κόκκινες σημαίες (βλ. παραπάνω σελ. 183 και σελ. 201). Έτσι, για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα οι αναρχικοί χρησιμοποιούσαν και τις μαύρες και τις κόκκινες σημαίες σαν σύμβολό τους.

Η γενικευμένη στροφή από τις κόκκινες στις μαύρες σημαίες πρέπει να τοποθετηθεί στον χρόνο. Στη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1870 και στη διάρκεια της δεκαετίας του 1880, το σοσιαλιστικό κίνημα άλλαζε. Η μαρξιστική δημοκρατία ήταν το κυρίαρχο σοσιαλιστικό ρεύμα, με τον ελευθεριακό σοσιαλισμό να φθίνει σε πολλές περιοχές. Έτσι η κόκκινη σημαία συνδέονταν ολοένα και περισσότερο με την εξουσιαστική και κρατιστική (και ολοένα πιο ρεφορμιστική) τάση του σοσιαλιστικού κινήματος. Έτσι, η

επιλογή των αναρχικών, προσπαθώντας να διαφοροποιηθούν από τους υπόλοιπους σοσιαλιστές, να χρησιμοποιήσουν την μαύρη σημαία μοιάζει πολύ λογική. Όχι μόνο ήταν σύμβολο της εξέγερσης της εργατικής τάξης, αλλά είχε τις ίδιες ρίζες με την εξέγερση του 1831 στη Λυών (Μ. Μπούκτσιν, «Η Τρίτη Επανάσταση», τόμος 2, σελ. 65). Μετά την ρώσικη επανάσταση και την διολίσθησή της σε δικτατορία (πρώτα υπό τον Λένιν, έπειτα υπό τον Στάλιν) η χρήση της κόκκινης σημαίας από τους αναρχικούς μειώθηκε, καθώς «δεν αντιπροσώπευε πλέον την ελευθερία» και συνδέθηκε με τα Κομμουνιστικά Κόμματα ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, με τη γραφειοκρατική, ρεφορμιστική, και εξουσιαστική σοσιαλιστική δημοκρατία. Οι αναρχικοί, εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν το κόκκινο χρώμα στις σημαίες τους, μόνο όμως σε συνδυασμό με το μαύρο. Έτσι δεν μπορούσε να υπάρξει συσχετισμός με την τυραννία της Ρωσίας των Σοβιέτ.

Το να καταλάβουμε πότε συνδέθηκαν οι αναρχικοί με το μαύρο χρώμα μοιάζει ευκολότερο απ' το να καταλάβουμε για ποιο λόγο ακριβώς επιλέχθηκε το μαύρο. Ο «Συναγερμός» του Σικάγο, απαντά σ' αυτό το ερώτημα με την παρακάτω φράση: «η μαύρη σημαία είναι το φοβερό σύμβολο της

καλύτερη τιμή ή συμφωνία από τους εμπόρους. Μάλιστα, για μια σύντομη περίοδο πήραν τον έλεγχο της πόλης, κρατώντας κόκκινες και μαύρες σημαίες, γεγονός που σημάδεψε την εξέγερσή τους ως αξιομνημόνευτη στην ιστορία των επαναστατικών συμβόλων.

Ο χρήση του όρου «μουτουαλισμός» (=αμοιβαιότητα), με την οποία δήλωναν την σχετική διάθεση της κοινωνίας που επιθυμούσαν, σημάδεψε την εξέγερσή τους ως αξιομνημόνευτη στην ιστορία της αναρχικής σκέψης επίσης. Ο Προυντόν φαίνεται πως άκουσε αυτό τον όρο στη διάρκεια της παραμονής του στη πόλη μεταξύ 1843 και 1844». (Η Τρίτη Επανάσταση, τόμος 2, σελ. 157) Ο ίδιος ο Κροπότκιν δηλώνει, ότι η χρήση της συνέχισε στο γαλλικό εργατικό κίνημα μετά απ' αυτή την εξέγερση. Σημειώνει ότι οι εργάτες στο Παρίσι «ύψωσαν τον Ιούνιο (του 1848) την μαύρη σημαία τους με το σύνθημα: “Ψωμί ή δουλειά”». (Γουόλτερ και Μπέκερ «Act for yourselves», σελ. 100).

Η χρήση της μαύρης σημαίας από τους αναρχικούς είναι συνεπώς η έκφραση των καταβολών και της δράσης τους στο εργατικό κίνημα στην Ευρώπη, και ιδιαίτερα στη Γαλλία. Η υιοθέτηση της μαύρης σημαίας από τους αναρχικούς στη

δεκαετία του 1880 αντικατοπτρίζει τη χρήση της «ως το παραδοσιακό σύμβολο της πείνας, της φτώχειας και της απόγνωσης» και το γεγονός ότι υψώθηκε στη διάρκεια λαϊκών ξεσηκωμών στην Ευρώπη ως το σύμβολο που σήμαινε πως δεν παραδίδονταν και πως δεν είχαν έλεος. (Γουόλτερ και Μπέκερ «Δράσε μόνος σου», σελ. 128)

Το γεγονός αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένης της φύσης των αναρχικών ιδεών. Έτσι, όπως οι αναρχικοί έχουν σαν βάση των ιδεών τους την πραγματική πρακτική της εργατικής τάξης, θα είχαν και σαν βάση των συμβόλων τους όσα γεννήθηκαν μέσα απ' τη πρακτική. Για παράδειγμα, ο Προυντόν, δανειζόμενος τον όρο «μουτουαλισμός» από τους ριζοσπάστες εργάτες υποστήριζε ακόμη ότι, οι «συνεταιρισμοί των εργατών» «είχαν σχηματιστεί αυθόρμητα, χωρίς παρακίνηση και χωρίς κεφάλαιο στο Παρίσι και στη Λυών· η απόδειξη για τούτο (μουτουαλισμός, η οργάνωση της αξίας και της εργασίας) έγκειται στην καθημερινή πρακτική, επαναστατική πρακτική». Θεωρούσε, με άλλα λόγια, τις ιδέες του ως έκφραση της ίδιας της δράσης της εργατικής τάξης. («Ούτε Θεοί, ούτε αφέντες», τόμος 1, σελ. 59-60) Πράγματι, κατά τον Κ. Στήβεν Βίνσεντ, υπήρχε «μεγάλη ομοιότητα

μεταξύ του συνεταιριστικού ιδεώδους του Προυντόν και του προγράμματος των μπουαλιστών της Λυόν» και ήταν «αξιοσημείωτη σύγκλιση (μεταξύ των ιδεών) και πιθανώς ο Προυντόν μπόρεσε να διαρθρώσει το θετικό πρόγραμμά του εξαιτίας του παραδείγματος των εργαζόμενων στα υφαντουργεία της Λυόν. Το σοσιαλιστικό ιδεώδες υποστήριζε πως είχε ήδη αρχίσει να πραγματώνεται, ως ένα βαθμό, από τέτοιους εργάτες». («Ο Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν και η Άνοδος του Γαλλικού Δημοκρατικού Σοσιαλισμού», σελ. 164).

Άλλοι αναρχικοί έδωσαν παρόμοια επιχειρήματα σχετικά με την αναρχία ως έκφραση τάσεων μέσα στην κοινωνία και του αγώνα της εργατικής τάξης και έτσι η χρήση ενός παραδοσιακού συμβόλου των εργατών θα ήταν μια φυσική έκφραση αυτής της όψης της αναρχίας.

Παρομοίως, ίσως το σχόλιο της Λουίζ Μισέλ ότι η μαύρη σημαία ήταν «η σημαία των απεργών» να εξηγεί την ονομασία της Μαύρης Διεθνούς που ιδρύθηκε το 1881 (και να εξηγεί την ολοένα αυξανόμενη χρήση της μαύρης σημαίας στους αναρχικούς κύκλους στις αρχές του 1880). Περίπου την εποχή όπου έγινε το ιδρυτικό της συνέδριο, σύμφωνα με τον Μάρτιν Α. Μίλλερ («Κροπότκιν», σελ 147), ο Κροπότκιν

διατύπωνε την άποψη, ότι η οργάνωση αυτή θα ήταν μια Διεθνής των Απεργών (Internationale Greviste) – θα ήταν «μια οργάνωση αντίστασης, απεργιών». Τον Δεκέμβριο του 1881, συζήτησε την αναγέννηση της Διεθνούς Ένωσης Εργατών ως Διεθνή των Απεργών καθώς «για να μπορεί να πραγματοποιηθεί η επανάσταση, θα πρέπει οι εργάτες να οργανωθούν από μόνοι τους. Η αντίσταση και οι απεργίες είναι εξαιρετικές μέθοδοι οργάνωσης για να επιτευχθεί αυτό». Σύμφωνα με την Καρολίν Καμ, «Ο Κροπτόκιν και η Άνοδος του Επαναστατικού Αναρχισμού, 1872-1886», σελ 255 και σελ. 256), Έδινε έμφαση στο ότι «η απεργία καλλιεργεί το αίσθημα αλληλεγγύης» και θεωρούσε ότι η έΑ' Διεθνής «είχε γεννηθεί μέσα από απεργίες, ήταν κυρίως μια οργάνωση απεργών». Μια «Διεθνής των Απεργών» χρειάζονταν και Σημαία, και ίσως έτσι πήρε το όνομά της η Μαύρη Διεθνής.

Ενώ η ιδέα της «Διεθνούς των Απεργών», ήταν, όπως άλλωστε και η ίδια η Μαύρη Διεθνής, κάπως καταδικασμένη εξ' αρχής, οι αναρχικοί ενθάρρυναν και υποστήριζαν τις απεργίες στη διάρκεια εκείνης της περιόδου. Μοιάζει πιθανό, αν και όχι τελείως αποδεδειγμένο, ότι η Μαύρη Διεθνής και η χρήση της μαύρης σημαίας έγιναν, κατά ένα μέρος, εξαιτίας

των ιδεών και των άρθρων του Κροπτόκιν. Αυτό, βέβαια, ταιριάζει απόλυτα με τη χρήση της μαύρης σημαίας ως αναρχικό σύμβολο της αντίστασης των εργατών, όπου η αναρχία αποτελεί την έκφραση αυτής της αντίστασης.

Όμως υπάρχουν και άλλα ενδεχόμενα.

Το μαύρο χρώμα είναι ένα ιδιαιτέρως ισχυρό χρώμα, ή αντίχρώμα. Η δεκαετία του 1880 ήταν μια περίοδος ιδιαίτερης έξαρσης της αναρχικής δράσης. Η Μαύρη Διεθνής είδε την εισαγωγή της «προπαγάνδας μέσω της δράσης» σαν μια αναρχική ιδεολογική βάση.

Ιστορικά, το μαύρο χρώμα είχε συνδεθεί με το αίμα –και ειδικά το ξεραμένο αίμα–, όπως η κόκκινη σημαία (όπως το έθεσε η Λουίζ Μισέλ, το 1871, «Η Λυών, η Μασαλλία, η Ναρμπόν, όλες είχαν τις δικές τους Κομμούνες, σαν τη δική μας (στο Παρίσι), και αυτές πνίγηκαν στο αίμα των εξεγερμένων. Γι' αυτό οι σημαίες μας είναι κόκκινες. Γιατί οι σημαίες μας προκαλούν τόσο πολύ φόβο σε όσους προκάλεσαν αυτό το βούτηγμά τους στο αίμα;» (Λουίζ Μισέλ, σελ. 65). Ενώ λοιπόν συνδέεται με την εξέγερση των εργατών, ήταν ταυτόχρονα και σύμβολο του μηδενισμού της εποχής (ενός μηδενισμού τον

οποίο προκάλεσε η μαζική σφαγή των Κομμουνάρων από την γαλλική άρχουσα τάξη μετά την πτώση της Παρισινής Κομμούνας του 1871).

Η σφαγή αυτή των Κομμουνάρων ίσως ευθύνεται για τη χρήση της μαύρης σημαίας από τους αναρχικούς. Το μαύρο χρώμα «είναι το χρώμα του πένθους (τουλάχιστον στον Δυτικό πολιτισμό), συμβολίζει το πένθος μας για τους δολοφονημένους συντρόφους μας, που έχασαν τη ζωή τους στον πόλεμο, στο πεδίο μάχης (μεταξύ κρατών) ή στους δρόμους και στις συγκρούσεις (μεταξύ των τάξεων)». (Τσίκο, «επιστολές», Ελευθερία, τόμος 48, αριθ., 12, σελ. 10) Δεδομένου ότι υπήρχαν 30.000 νεκροί στην Κομμούνα, πολλοί εκ των οποίων ήταν αναρχικοί και ελευθεριακοί σοσιαλιστές, η χρήση της μαύρης σημαίας έπειτα απ' το γεγονός αυτό θα έμοιαζε λογική.

Ο Σαντίνο, ο Νικαραγουανός ελευθεριακός σοσιαλιστής είπε επίσης, ότι το μαύρο συμβολίζει το πένθος «Κόκκινο για την ελευθερία, μαύρο για το πένθος, νεκροκεφαλή για τον αγώνα μέχρι τελικής πτώσης». (Ντόναλντ Σ. Χόντζες, «Ο Κομμουνισμός του Σαντίνο», σελ. 24) ήσεις – Σχόλια

Υπάρχει μια πιθανή φιλοσοφική λογική πίσω απ' τη χρήση του μαύρου χρώματος. Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο οι αναρχικοί έκαναν στροφή προς την μαύρη σημαία θα μπορούσε να είναι λόγω της φύσης του μαύρου χρώματος ως συμβόλου της «άρνησης». Πολλοί απ' τους συγγραφείς που ασχολήθηκαν με αυτό το θέμα αναφέρθηκαν στο γεγονός.

Ο Χάουαρντ. Τζ. Έλρικ, για παράδειγμα, αναφέρει πως το μαύρο «είναι μια απόχρωση της άρνησης. Η μαύρη σημαία είναι η άρνηση όλων των υπόλοιπων σημαιών». («Ανακαλύπτοντας και πάλι την αναρχία», σελ 31).

Ως σύμβολο της άρνησης, η μαύρη σημαία, ταιριάζει καλά με ορισμένες από τις ιδέες του Μπακούνιν – ιδιαίτερα σε σχέση με τις απόψεις του σχετικά με την πρόοδο. Καθώς ήταν επηρεασμένος από τον Χέγκελ, ο Μπακούνιν αποδέχθηκε την διαλεκτική μέθοδο του Χέγκελ, αλλά έδινε πάντοτε έμφαση στο ότι η αρνητική πλευρά ήταν η εσωτερική κινητήρια δύναμη (βλ. την εισαγωγή του Ρόμπερτ Μ. Κάλτερ στο «Βασικές γνώσεις για τον Μπακούνιν»). Έτσι ορίζει την πρόοδο ως την άρνηση της αρχικής θέσης (για παράδειγμα στο «Θεός και Κράτος» γράφει πως «κάθε εξέλιξη ενέχει την άρνηση του σημείου απ' όπου ξεκινά», σελ. 48).

Τι καλύτερο θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τις δραστηριότητες των αναρχικών από ένα σύμβολο που θα αρνείται όλες τις υπόλοιπες σημαίες, από αυτή την άρνηση που θέλει να προσδιορίσει την κίνηση προς μια ελεύθερη μορφή κοινωνικής ζωής;

Έτσι η μαύρη σημαία θα συμβόλιζε την άρνηση της υπάρχουσας κοινωνίας και όλων των υπαρχόντων κρατών και θα έστρωνε το δρόμο για μια νέα κοινωνία, μια ελεύθερη κοινωνία. Παρ' όλ' αυτά, το αν αυτός ήταν ένας παράγοντας στην υιοθέτηση της μαύρης σημαίας, ή απλώς μια σύμπτωση, δεν μπορούμε να το πούμε με βεβαιότητα αυτή τη στιγμή.

Υπάρχει ακόμη μια ενδιαφέρουσα σχέση μεταξύ της μαύρης σημαίας και των πειρατών. Σύμφωνα με μια ανεπιβεβαίωτη μαρτυρία, η Λουίζ Μισέλ ενώ ήταν στην κορυφή των μαχόμενων γυναικών στη διάρκεια της Παρισινής Κομμούνας του 1871, ενδέχεται να ανέμισε την σημαία των πειρατών (δηλ. μία μαύρη σημαία με νεκροκεφαλή και δύο σταυρωτά κόκαλα στη βάση της νεκροκεφαλής).

Όμως ο συσχετισμός μπορεί να πάει ακόμα παραπέρα. Οι πειρατές θεωρούνταν αντάρτες, ελεύθερα πνεύματα και

συχνά ανελέητοι δολοφόνοι. Μολονότι υπήρχαν πολλές διαφορές ανάμεσα στις εκάστοτε καταστάσεις, πολλοί απ' αυτούς είχαν έναν εκλεγμένο καπετάνιο του πειρατικού πλοίου. Σε κάποιες περιπτώσεις ο καπετάνιος δεν ήταν καν άντρας, πράγμα ιδιαίτερα ασυνήθιστο για την εποχή. Ο ή η καπετάνιος-ισσα «υπόκειντο σε άμεση ανάκληση» και η ζωή σε ένα πειρατικό πλοίο ήταν σίγουρα πιο ελεύθερη από τη ζωή στα πλοία του Βρετανικού, Αμερικανικού ή Γαλλικού στόλου – και φυσικά από τη ζωή σε κάποιο εμπορικό πλοίο.

Για τους πειρατές, η μαύρη σημαία ήταν σύμβολο του θανάτου και αυτό δηλωνόταν από τη νεκροκεφαλή και τα δύο σταυρωτά κόκαλα στη βάση της. Ένα σύμβολο που σήμαινε «Παραδόσου ή πέθανε!» Σκοπός του ήταν να τρομοκρατήσει τα θύματα, ώστε να παραδοθούν χωρίς να υπάρξει μάχη. Λειτουργούσε σε ένα σημαντικό βαθμό, όπως ο στρατός του Τζέγκινς Χαν.

Πολλοί άλλοι υιοθέτησαν ακόμη την μαύρη σημαία σαν σύμβολο που σήμαινε «Παραδόσου ή πέθανε!» Ένας ομόσπονδος αξιωματικός ονόματι Κουάντριλ, στη διάρκεια του Αμερικάνικου εμφυλίου πολέμησε με τη μαύρη σημαία. Ήταν γνωστός για το ότι δεν έδειχνε καθόλου οίκτο στους

εχθρούς, όπως και δεν περίμενε καθόλου οίκτο απ' αυτούς. Επίσης ο στρατηγός Σάντα Άννα του Μεξικό ήταν ένας ακόμη που κρατούσε τη μαύρη σημαία. Ακόμη και στο Άλαμο την ανέμισε. Συμπορευόμενος με τη μαύρη σημαία έβαζε τους σαλπικτές του να παίζουν ένα εμβατήριο που λεγόταν «Deguello», που σήμαινε «δεν θα υπάρξουν αιχμάλωτοι».

Η χρήση αυτή της μαύρης σημαίας αναπαράχθηκε από τους αμερικάνους αναρχικούς της Μαύρης Διεθνούς. Ενώ «θεωρείτο στους αναρχικούς κύκλους ως το σύμβολο του θανάτου, της πείνας και της εξαθλίωσης θεωρούνταν ακόμη ως το σύμβολο της εκδίκησης» και σε μια εργατική πορεία στο Σινσιννάτι τον Ιανουάριο του 1885 θεωρήθηκε περαιτέρω ως η σημαία της αδιαλλαξίας της εργατικής τάξης, όπως μαρτυρούν και οι αναγραφόμενες λέξεις «Καθόλου Οίκτος». (Ντόναλντ Σ. Χότζες, «Ο Κομμουνισμός του Σαντίνο», σελ. 21, βλ. επίσης Άβριτς, σελ. 82)

Ενώ ο Χάαν, ο Κουαντρίλ και ο Στρατηγός Σάντα Άννα δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με την αναρχία, οι πειρατές απ' την άλλη αποτελούν μια πιο περίπλοκη περίπτωση. Τους θεωρούσαν αντάρτες. Αντάρτες χωρίς κράτος, που δεν ήταν υποταγμένοι σε κανένα νόμο εκτός απ' τους νόμους που οι

Αξίζει να το αναφέρουμε:

Γιατί η σημαία μας είναι μαύρη;

«Το μαύρο είναι μια απόχρωση της άρνησης. Η μαύρη σημαία είναι η άρνηση όλων των υπόλοιπων σημαιών. Είναι η άρνηση του έθνους που βάζει το ανθρώπινο γένος να πολεμά ενάντια στον εαυτό του και αρνείται την ενότητα όλων των ανθρώπων. Το μαύρο είναι θυμός και οργή για όλα τα φρικιαστικά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που έγιναν στο όνομα της υποταγής σε κάποιο κράτος. Το μαύρο είναι θυμός και οργή για την προσβολή της νοημοσύνης του ανθρώπου που ενέχεται στους ισχυρισμούς, στις υποκρισίες και τις απάτες των κυβερνήσεων...

Το μαύρο είναι ακόμη το χρώμα του πένθους, η μαύρη σημαία που ακυρώνει την έννοια του έθνους, θρηνεί για το χαμό των εκατοντάδων εκατομμυρίων δολοφονημένων στους πολέμους, επεκτατικούς και εμφύλιους, για την μεγαλύτερη δόξα και σταθερότητα κάποιου κράτους. Θρηνεί για όσους τους κλέβουν την εργασία μέσω της φορολόγησης για να πληρωθεί η σφαγή και η καταπίεση άλλων ανθρώπων. Θρηνεί όχι μόνο για το θάνατο του σώματος αλλά και για το

σακάτεμα της ψυχής κάτω από αυταρχικά και ιεραρχικά συστήματα. Θρηνεί για τα εκατομμύρια εγκεφαλικά κύτταρα που νεκρώνονται χωρίς ούτε μια ευκαιρία να φωτίσουν τον κόσμο. Είναι το χρώμα του απαρηγόρητου θρήνου.

Όμως το μαύρο είναι και όμορφο. Είναι το χρώμα της θέλησης και του σκοπού, της αποφασιστικότητας, της δύναμης, ένα χρώμα με το οποίο όλα τα υπόλοιπα αποσαφηνίζονται και καθορίζονται. Το μαύρο είναι η μυστηριώδης αγκαλιά της βλάστησης, της γονιμότητας, το γόνιμο έδαφος στο οποίο πάντοτε ξεπηδά, ανανεώνεται και αναπαράγεται η νέα ζωή μέσα στο σκοτάδι. Ο κρυμμένος σπόρος μέσα στο έδαφος, το παράξενο ταξίδι του σπέρματος, η μυστική ανάπτυξη του εμβρύου στη μήτρα, όλ' αυτά που περιβάλλει και προστατεύει το σκοτάδι.

Έτσι το μαύρο είναι άρνηση, είναι θυμός, είναι οργή, είναι θρήνος, είναι ομορφιά, είναι ελπίδα, είναι η περίθαλψη και η προστασία νέων μορφών ανθρώπινης ζωής και σχέσης επάνω στη γη και με τη γη. Η μαύρη σημαία σημαίνει όλα τα παραπάνω.

Είμαστε περήφανοι που την κρατάμε, λυπούμαστε που αναγκαζόμαστε να το κάνουμε, και προσμένουμε την ημέρα που ένα τέτοιο σύμβολο δεν θα είναι πια απαραίτητο».

Γιατί χρησιμοποιείται η μαυροκόκκινη σημαία

Η μαυροκόκκινη σημαία έχει συνδεθεί με την αναρχία εδώ και κάμποσο καιρό. Ο Μ. Μπούκτσιν ανάγει την γέννησή της στην Ισπανία:

«Η παρουσία των μαύρων σημαιών μαζί με τις κόκκινες έγινε ένα χαρακτηριστικό των αναρχικών διαδηλώσεων σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική. Με την ίδρυση της CNT (το 1910), μια σημαία η οποία ήταν χωρισμένη διαγώνια και η μισή ήταν μαύρη και η άλλη μισή ήταν κόκκινη, υιοθετήθηκε και χρησιμοποιήθηκε κυρίως στην Ισπανία», («Οι Ισπανοί Αναρχικοί», σελ. 57).

Παρ' όλ' αυτά, υπάρχουν πολλά στοιχεία που υποδηλώνουν, ότι η μαυροκόκκινη σημαία διαδόθηκε και σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα σε όσες είχαν στενούς δεσμούς με την Ισπανία (όπως άλλες λατινόφωνες χώρες). Για παράδειγμα, στη διάρκεια των «Δύο κόκκινων χρόνων», στην Ιταλία που

κορυφώθηκαν με τις καταλήψεις εργοστασίων του 1920, η μαυροκόκκινη σημαία υψώθηκε από εργάτες στη διάρκεια της εξέγερσης, (Γκουίν Α. Γουίλλιαμς, «Προλεταριακή Τάξη», σελ. 241).

Παρόμοια, ο Αύγουστος Σαντίνο, ο ριζοσπάστης αγωνιστής που πολέμησε για την απελευθέρωση της Νικαράγουα εμπνεύστηκε τόσο πολύ από το παράδειγμα των μεξικάνων αναρχοσυνδικαλιστών, στη διάρκεια της Μεξικάνικης Επανάστασης, ώστε έβαλε ως βάση της σημαίας του κινήματός του τη μαυροκόκκινη σημαία (η σημαία των Σαντινίστας αντί να είναι χωρισμένη διαγώνια, είναι χωρισμένη οριζόντια).

Όπως αναφέρει ο ιστορικός Ντόναλντ Σ. Χότζεζ, η «μαυροκόκκινη σημαία του Σαντίνο είχε αναρχοσυνδικαλιστικές ρίζες, καθώς την είχαν εισαγάγει στο Μεξικό ισπανοί μετανάστες». Αναμενόμενο ήταν να θεωρηθεί η σημαία του ως «η σημαία των εργατών που συμβόλιζε τον αγώνα τους για απελευθέρωση». Ο Χότζεζ αναφέρεται στον «ιδιότυπο αναρχοκομμουνισμό του Σαντίνο» υπονοώντας ότι η οικειοποίηση της σημαίας δείχνει ένα ισχυρό ελευθεριακό

στοιχείο στη πολιτική του, («Ιδεολογικές Βάσεις της επανάστασης της Νικαράγουα»).

Στις αγγλόφωνες χώρες, η χρήση της μαυροκόκκινης σημαίας από τους αναρχικούς μοιάζει να ξεπηδά από το γεγονός, ότι έγινε πλατιά γνωστή μέσω της Ισπανικής Επανάστασης και του Ισπανικού Εμφύλιου το 1936.

Οι πληροφορίες για την CNT και τη FAI που διαδίδονταν σ' όλο τον κόσμο, η επακόλουθη οικειότητα με τη CNT ενέπνευσε την χρήση της μαυροκόκκινης σημαίας, η οποία επίσης διαδόθηκε μέχρις ότου έγινε κοινό αναρχικό και αναρχοσυνδικαλιστικό σύμβολο σε όλες τις χώρες.

Για μερικούς, η μαυροκόκκινη σημαία συνδέεται με τον αναρχοσυνδικαλισμό περισσότερο παρά με την αναρχία. Όπως το θέτει ο Άλμπερτ Μέλτσερ, «η σημαία του εργατικού κινήματος –όχι απαραίτητα του σοσιαλισμού– είναι κόκκινη. Η Ισπανική CNT γέννησε την μαυροκόκκινη του αναρχοσυνδικαλισμού (αναρχία συν εργατικό κίνημα), (Άλμπερτ Μέλτσερ, «Το Εγχειρίδιο Αναρχικού Κουίζ», σελ. 50).

Ο Ντόναλντ Α. Χότζεζ κάνει ένα ανάλογο σχόλιο, όταν αναφέρει πως «στο σύμβολο του Μεξικάνικου Σπιτιού του Παγκόσμιου Εργάτη (η μεξικάνικη αναρχοσυνδικαλιστική ένωση), το κόκκινο αντιπροσώπευε τον οικονομικό αγώνα των εργατών κατά των τάξεων που είχαν ιδιοκτησία, και το μαύρο για τον εξεγερτικό αγώνα τους», («Ο κομμουνισμός του Σαντίνο», σελ. 22).

Ο Τζώρτζ Γούντκοκ επίσης δίνει έμφαση στην ισπανική προέλευση της σημαίας:

«Η αναρχοσυνδικαλιστική σημαία στην Ισπανία ήταν μαυροκόκκινη, χωρισμένη διαγώνια. Κατά την διάρκεια της Α΄ Διεθνούς των αναρχικών, όπως και οι άλλες σοσιαλιστικές ομάδες, κρατούσαν την κόκκινη σημαία, αλλά αργότερα έτειναν να την αντικαταστήσουν με την μαύρη. Η μαυροκόκκινη συμβόλιζε μια απόπειρα συνένωσης της μετέπειτα αναρχίας με την μαζική απήχηση της Διεθνούς».

Παρ' όλ' αυτά, υπάρχουν αναφορές για προγενέστερες χρήσεις της μαυροκόκκινης σημαίας που υποδηλώνουν πως υιοθετήθηκε ξανά από τους Ισπανούς αναρχικούς κι όχι ότι ανακαλύφθηκε από τους ίδιους. Τον Απρίλιο του 1877, 26

αναρχικοί «μπήκαν στην μικρή κοινότητα του Λετίνο (στην Ιταλία) επιδεικνύοντας καταφανώς την μαυροκόκκινη αναρχική σημαία» σε μια αποτυχημένη απόπειρα να προκαλέσουν εξέγερση, (Τ. Ρ. Ραβιντράναθαν, «Ο Μπακούνιν και οι Ιταλοί»).

Ο Τζωρτζ Γούντκοκ καταγράφει το ίδιο γεγονός και την ίδια σημαία («Αναρχισμός», σελ. 285). Επίσης υπάρχει μια μαρτυρία πως χρησιμοποιήθηκε η μαυροκόκκινη σημαία μερικά χρόνια αργότερα στο Μεξικό. Σε μια αναρχική συγκέντρωση διαμαρτυρίας στις 14 Δεκεμβρίου του 1879, στο Πάρκο Κολόμπους στη πόλη του Μεξικό «περίπου πέντε χιλιάδες άνθρωποι συγκεντρώθηκαν κρατώντας πολυάριθμες μαυροκόκκινες σημαίες, μερικές εκ των οποίων έφεραν το σύνθημα «La Social, Liga International del Jura». Ένα τεράστιο πανό στο οποίο αναγράφονταν το παραπάνω κάλυπτε το μπροστινό τμήμα της εξέδρας του ομιλητή», (Τζον Μ. Χαρτ, «Αναρχία και η Μεξικάνικη εργατική Τάξη», 1860-1931).

Η σχέση μεταξύ των Μεξικάνων και των Ευρωπαίων αναρχικών είναι ισχυρή. Όπως αναφέρει ο ιστορικός Τζον Μ. Χαρτ, «το αστικό εργατικό κίνημα του Μεξικό κατά τον δέκατο

ένατο αιώνα διατηρούσε άμεση επαφή με τον κλάδο Jura της Ευρωπαϊκής Διεθνούς Ένωσης Εργατών και σε κάποια στιγμή συνδέθηκε ανοιχτά μαζί της».

Έτσι, είναι αναμενόμενο να βρίσκουμε οργανωμένες δραστηριότητες και κινητοποιήσεις τόσο στο Μεξικό, όσο και την Ιταλία που χρησιμοποιούν την ίδια σημαία. Και τα δύο συμμετείχαν στην ίδια αντιεξουσιαστική Διεθνή όπως η ομοσπονδία Jura και είχαν στενούς δεσμούς μαζί της.

Τόσο οι Ιταλοί όσο και οι Μεξικανοί αναρχικοί συμμετείχαν στην Α΄ Διεθνή και την αντιεξουσιαστική τάση της. Και οι δύο, όπως η ομοσπονδία Jura στην Ελβετία, είχαν άμεση ανάμιξη στην οργάνωση εργατικών συνδικάτων και απεργιών. Δεδομένων των ξεκάθαρων σχέσεων και ομοιοτήτων μεταξύ του κολεκτιβιστικού αναρχισμού της Α΄ Διεθνούς (ο γνωστότερος υπέρμαχος του ήταν ο Μπακούνιν) και του αναρχοσυνδικαλισμού αναμενόμενο ήταν να χρησιμοποιούν παρόμοια σύμβολα.

Όπως αναφέρει ο Μάρτιν Α. Μίλλερ, ο Κροπότκιν πίστευε πως «Ο Συνδικαλισμός δεν είναι παρά η αναγέννηση της Διεθνούς, φεντεραλιστικής, εργατικής Λατινικής»

(«Κροπότκιν», σελ. 176). Έτσι η αναγέννηση των συμβόλων δεν θα ήταν σύμπτωση.

Δύο άλλοι παράγοντες υποδηλώνουν, ότι ο συνδυασμός κόκκινων και μαύρων σημαιών ήταν μια λογική εξέλιξη. Αφού λοιπόν οι μαυροκόκκινες σημαίες είχαν συνδεθεί με την εξέγερση στη Λυόν το 1831, ίσως η εξέλιξη της μαυροκόκκινης σημαίας δεν είναι ιδιαίτερα ασυνήθιστη. Με δεδομένο λοιπόν το γεγονός ότι η Μαύρη Σημαία ήταν «η σημαία των απεργιών» (αναφέροντας τα λόγια της Λουίζ Μισέλ), η χρήση της με την κόκκινη σημαία του εργατικού κινήματος μοιάζει να 'ναι μια φυσική εξέλιξη για ένα κίνημα αναρχίας και αναρχοσυνδικαλισμού, που βασίζεται στην άμεση δράση και την σημασία των απεργιών στην εργατική πάλη.

Παρ' όλ' αυτά, αν και η μαυροκόκκινη σημαία χρησιμοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1870, μοιάζει να σταμάτησε να χρησιμοποιείται και μόνο με την ίδρυση της CNT στην Ισπανία, 30 χρόνια αργότερα, επανήλθε στο προσκήνιο ευρέως.

Με το χρόνο η σύνδεση με τον αναρχοσυνδικαλισμό πέρασε ολοένα και πιο απαραίτητη, με πολλούς μη αναρχοσυνδικαλιστές να τη χρησιμοποιούν με χαρά (όπως, για παράδειγμα, πολλοί αναρχο-κομμουνιστές).

Θα ήταν γενίκευση να δηλώσουμε, ότι οι σοσιαλιστές αναρχικοί συνηθίζουν περισσότερο να χρησιμοποιούν την μαυροκόκκινη και είναι πιο πρόθυμοι να συνδεθούν με τα ευρύτερα σοσιαλιστικά και εργατικά κινήματα, (απ' ότι οι ατομικιστές, τουλάχιστον στη σύγχρονη εποχή).

Έτσι, η μαυροκόκκινη σημαία προήλθε μέσα απ' την εμπειρία των αναρχικών στους εργατικούς αγώνες και συνδέεται ιδιαίτερα με τον αναρχοσυνδικαλισμό. Το μαύρο αντιπροσωπεύει τις Ελευθεριακές απόψεις και τις απεργίες (άμεση δράση), ενώ το κόκκινο τους εργατικούς αγώνες (ιδιαίτερα τους αναφερόμενους σαν κίνημα).

Παρ' όλ' αυτά, έγινε ένα κλασικό αναρχικό σύμβολο με τον καιρό με το μαύρο να αντιπροσωπεύει την αναρχία και το κόκκινο την κοινωνική συνεργασία ή την αλληλεγγύη.

Έτσι, η μαυροκόκκινη σημαία εμφανίζεται να συμβολίζει τον στόχο της αναρχίας («Ελευθερία του ατόμου και κοινωνική

συνεργασία όλης της κοινότητας», Π. Κροπτόκιν «Δράσε μόνος σου»), καθώς και τα μέσα («Για να γίνει η επανάσταση, πρέπει οι εργάτες να αυτοοργανωθούν»).

Επίσης, «η αντίσταση και η απεργία είναι εξαιρετικά μέσα οργάνωσης για να επιτευχθεί τούτο» και «η απεργία καλλιεργεί το αίσθημα της αλληλεγγύης», (Καρολίν Καμ, Ο Κροπτόκιν και η άνοδος του Επαναστατικού Αναρχισμού, 1872-1886).

Η προέλευση του άλφα σε κύκλο

Το άλφα σε κύκλο είναι ακόμη πιο γνωστό αναρχικό σύμβολο απ' ό,τι η μαύρη και η μαυροκόκκινη σημαία (ίσως επειδή γίνεται ωραίο γκράφιτι).

Κατά τον Πήτερ Μάρσαλ, το «άλφα σε κύκλο» αντιπροσωπεύει το απόφθεγμα του Προυντόν «η αναρχία είναι τάξη», («Απαιτώντας το αδύνατο», σελ. 558).

Ο Πήτερ Πήτερσον αναφέρει, επίσης, ότι ο κύκλος «είναι ένα σύμβολο ενότητας και αποφασιστικότητας» το οποίο «υποστηρίζει την ιδέα της παγκόσμιας αναρχικής

αλληλεγγύης». («Σημαία, Δαδί και Γροθιά: τα Σύμβολα της Αναρχίας», Freedom, τόμος 48, αριθ. 11. σελ. 8).

Παρ' όλ' αυτά, η προέλευση του άλφα σε κύκλο σαν αναρχικό σύμβολο δεν είναι τόσο ξεκάθαρη. Πολλοί πιστεύουν, ότι άρχισε να χρησιμοποιείται στο πανκ κίνημα της δεκαετίας του 1970, όμως το βρίσκουμε ακόμη πιο παλιά.

Κατά τον Πήτερ Μάρσαλ, το 1964, μια γαλλική ομάδα, η Jeunesse Libertaire, έδωσε νέα ώθηση στο απόφθεγμα του Προυντόν «η αναρχία είναι τάξη» δημιουργώντας το σύμβολο αυτό που γρήγορα πολλαπλασιάστηκε ανά τον κόσμο.

Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που απαντάται το σύμβολο αυτό. Στις 25 Νοεμβρίου του 1956, η Alliance Ouvriere Anarchiste, χρησιμοποίησε για την ίδρυσή της το άλφα σε κύκλο.

Ακόμη, το BBC σε ένα ντοκιμαντέρ για τον Ισπανικό Εμφύλιο δείχνει έναν αναρχικό αγωνιστή να φέρει το άλφα σε κύκλο στο πίσω μέρος του κράνους του. Εκτός απ' αυτά ξέρουμε πολύ λίγα για το σύμβολο αυτό.

Σήμερα, το άλφα σε κύκλο είναι ένα απ' τα πιο πετυχημένα σύμβολα σε όλο το φάσμα των συμβόλων.

Η «εκπληκτική απλότητα και αμεσότητα το οδήγησε να γίνει το αποδεκτό σύμβολο του επανισχυροποιημένου αναρχικού κινήματος μετά την εξέγερση του 1968» κυρίως, καθώς σε πολλές, αν όχι στις περισσότερες, γλώσσες του κόσμου η λέξη αναρχία ξεκινά με το γράμμα άλφα, (Πήτερ Πήτερσον, σελ. 8).

αναρχική ιστορία   αναρχικό κίνημα